

en beeldvormer. Verstegan was een man die zich voortbewoog op het raakpunt van verschillende culturen en gezindheden. Arblaster heeft voor dit bio-bibliografische deel in belangrijke mate een beroep gedaan op bestaande publicaties, voornamelijk van Rombauts en Buitendijk, die hij overigens op enkele punten corrigeert. Dat doet uiteraard niets af aan zijn eigen verdiensten. De auteur is er goed in geslaagd de bestaande kennis over Verstegan te combineren met recente studies over de politieke en religieuze context van het einde van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw, en dit aan te vullen met de resultaten van het eigen onderzoek over Verstegan en het milieu waarbinnen hij opereerde. Enkele studies die voor dit deel niet zonder nut waren geweest — onder meer over Abraham Verhoeven — zijn Arblaster echter ontgaan. En wellicht hebben ook de archieven niet al hun geheimen over Verstegan prijsgegeven. Blijkens de opgave van bronnen en literatuur bleef het archiefonderzoek ter voorbereiding van dit werk immers vrij beperkt.

Het tweede deel (153-264) is geheel gewijd aan een presentatie van Verstegans 'wereldbeeld'. In dit relatief beschrijvende luik van het boek krijgt de lezer een reeks politieke, religieuze, sociale en economische ideeën gepresenteerd zoals Verstegan die in zijn werk verwoordde. Bovendien worden niet minder dan 24 bladzijden besteed aan de bespreking van de geografische kennis waarvan Verstegan in enkele van zijn publicaties blijk geeft. Arblaster analyseert Verstegans visie op de katholieke kerk en de contrareformatie, op de calvinisten (Verstegan gold als 'an expert on Calvinism', 197), de lutheranen, de orthodoxe christenen, de joden, de islamieten, de atheïsten, de libertijnen, op het bestuur van de staat, op de verhouding tussen mannen en vrouwen, etiquette, goed fatsoen enz. Het is een erg rijke rondleiding door de mentale wereld van Verstegan, men leert op ca. 100 pagina's de essentie van zijn — inderdaad conventionele — denken kennen, en de veelheid aan topics geeft een impressie van de mateloze nieuwsgierigheid van de man.

Paul Arblaster heeft met dit boek gezorgd voor een nieuwe synthese over een markant figuur van de katholieke reformatie, in het Engels en derhalve binnen het bereik van een internationaal publiek. Eenieder die zich interesseert voor de contrareformatie, voor de ideologische strijd tussen Noord en Zuid, of voor de gonzende publicistische bedrijvigheid in het Antwerpen van rond 1600, zal in dit werk zijn gading vinden. Voor historici die zich toeleggen op *recusant history* is het eigenlijk zelfs verplichte lectuur.

René Vermeir

R. de Graaf, *Oorlog, mijn arme schapen. Een andere kijk op de Tachtigjarige Oorlog 1565-1648* (Franeker: Van Wijnen, 2004, 686 blz., € 69,50, ISBN 90 5194 272 9).

Dit boek wil een lacune vullen in de geschiedschrijving van de Tachtigjarige Oorlog, door een modern overzichtswerk te bieden en daarin 'de belangrijkste aspecten van de oorlogvoering enigszins met elkaar in verband te brengen.' (13) Het gaat De Graaf om de Tachtigjarige Oorlog als oorlog en dan voornamelijk die te land, voorzover die werd gevoerd door de gewapende macht van de Opstand en door het Staatse leger van de Republiek. De Spaanse oorlogsinspanning komt alleen aan de orde wanneer die nodig is

om het Nederlandse militaire optreden te begrijpen. De Graaf kiest als perspectief 'dat de Tachtigjarige Oorlog een moderne revolutie was, maar dan één in drieën; een calvinistische revolutie en een militaire revolutie, beide gefundeerd op een financiële revolutie.' (16) Verder bedient De Graaf zich van huidige militair-technische begrippen om de krijgshandelingen te beschrijven. In zijn schrijfstijl toont de auteur zich een mens van deze tijd. Zijn ervaringen in het onderwijs hebben hem geleerd met welke taal jonge mensen willen worden aangesproken. Hij is verbonden aan de Christelijke Hogeschool Ede. Aldus lijken de voorwaarden geschapen voor een geslaagde poging het oude verhaal van de Tachtigjarige Oorlog bij een hedendaags publiek onder de aandacht te brengen. In een samenleving die op zoek is naar een nieuwe canon van de eigen geschiedenis, voorziet zo'n poging in een behoefte.

Is De Graaf erin geslaagd zijn ambities te realiseren? Aan het onderzoek heeft het niet gelegen. De bibliografie is indrukwekkend en De Graaf putte uit een groot aantal lokale, regionale en nationale archieven. Hij biedt daardoor een menigte aan verrassende details over de dagelijkse realiteit van de oorlogvoering, gezien door de ogen van betrokkenen van hoog tot laag, van de gemene soldaat tot de kapitein-generaal. Anders wordt het, wanneer we ons de vraag stellen waartoe al die gegevens dienen, in welk geordend verband ze worden gepresenteerd, welk beeld ze moeten oproepen en ten slotte tot welke analyse van de vroegmoderne oorlogvoering zij leiden.

Op dit punt is De Graafs werk een teleurstelling. Herhaaldelijk gebruikt hij het theoretisch kader uit Von Clausewitz' *Vom Kriege* om de krijgsverrichtingen van Maurits of Frederik Hendrik te beoordelen. *Vom Kriege* biedt echter een reflectie op de militaire revolutie van de oorlogen van de Franse Revolutie en Napoleon. Die oorlogvoering had juist allerlei vroegere beperkingen van zich afgeschud. Het begrippenkader van Von Clausewitz is derhalve wezensvreemd aan de activiteiten van de stadhouders. Hetzelfde kan worden gezegd van De Graafs beoordeling van de Opstand aan de hand van de twintigste-eeuwse theorieën over guerrilla-oorlog en van de beoordeling van het leiderschap van de commandanten van het Staatse leger met behulp van het negentiende-eeuwse Duitse commandovoeringsconcept van de *Auftragstaktik*. In zijn oordeel is De Graaf daardoor ook niet altijd consequent. Op de ene plaats noemt hij bijvoorbeeld het treuzelen en dralen van Frederik Hendrik een 'lelijke karaktertrek' (513), elders blijkt dat de tijdgenoten deze aanpak juist waardeerden als een blijk van ervarenheid als aanvoerder en prijst De Graaf vervolgens zelfs diens durf, in tegenstelling tot de voorzichtige Maurits. (547)

In een ander opzicht laat De Graaf juist kansen liggen. Hij begint zijn boek met een lange behandeling van de tijd-ruimte factoren. Dit zijn de fysieke factoren (terrein, infrastructuur, weer, daglicht, vervoermiddelen en dergelijke) die militairen tegenwoordig in beschouwing nemen om een inschatting te maken van de snelheid en het tempo van hun en andermans bewegingen in het oorlogstheater. Zij hadden een zinvol analytisch instrument kunnen zijn. Maar De Graaf doet er in de rest van zijn werk nagenoeg niets mee.

Een volgend bezwaar is dat De Graafs betoog regelmatig een te weinig doordachte indruk maakt. Zo laat hij de woorden brandschatting, contributies en sauegardes vallen, zonder de grote betekenis daarvan voor de belastingheffing en de financiering van de

oorlog te verduidelijken. In dat verband weidt hij wel weer uit over de rol van de sollicitateur-militair bij de betaling van het leger, maar geeft hij geen goed inzicht in de (veel belangrijker) penibele situatie waarin het onbetrouwbare betaalgedrag van de overheid de kapiteins van de compagnieën bracht. Dit leidt tot de oppervlakkige en onjuiste vaststelling dat de fraude van de kapiteins toenam, naarmate de overheid meer geld in de oorlog investeerde. (425) Typerend is ook dat De Graaf deze conclusie trekt op een plaats waar die helemaal niet thuishoort, namelijk in een paragraaf over het moreel. Op meer plaatsen volgt De Graaf de invallende gedachte en blijkt hij niet in staat tot een gedisciplineerd, goed gestructureerd betoog. De algemene indruk die daardoor overblijft, is die van een studie met veel vaart, maar onvoldoende richting. Dat is jammer voor het vele enthousiaste werk dat aan het schrijven voorafging.

H. Amersfoort

C. Dekker, *Een schamele landstede. Geschiedenis van Goes tot aan de Satisfactie in 1577* (Goes: De koperen tuin, 2002, 631 blz., € 39,50, ISBN 90 76815 10 0).

‘Een schamele landstede’ noemde het stadsbestuur van Goes, in financiële moeilijkheden, de plaats in 1548, als motivering om uitstel te verkrijgen van een verplichte rentebetaling. De welvaart was er, na een periode van bloei in de tweede helft van de vijftiende eeuw, inderdaad sterk achteruitgegaan, de haven was nadat de vrachtvaart haar belang had verloren erg verwaarloosd en, zei men, slecht toegankelijk geworden. Vergeleken met Middelburg en Veere was Goes steeds een vrij kleine stad gebleven.

Aan het ontstaan en de ontwikkeling daarvan wijdde Dekker een forse monografie. Hij begint deze met een uiteenzetting van de geografische situatie van Zuid-Beveland en de ingewikkelde structuur van bestuur en rechtspraak (de positie van de ambachtsheren) – voor hem bekend terrein maar aangevuld en gecorrigeerd volgens inzichten die sinds zijn dissertatie van 1971 gewonnen werden. Goes begon als een nederzetting aan de mond van een kreek, de Korte Goes, die in de elfde eeuw werd afgedamd en een haventje vormde, waarna de rest van de kreek verzandde. Van de oudste geschiedenis van de plaats is weinig bekend, maar de schrijver reconstrueert de groei ervan binnen twee ‘hoofdwegen’ bezuiden de haven die in de twaalfde eeuw werd vergroot: de burcht van de ambachtsheren, die de oudste kerk stichtte zodat Goes een eigen parochie kon vormen, een markt aanlegde met bebouwing aan weerskanten, in de dertiende eeuw een ‘hal’ liet bouwen die als laken- en vleeshal diende, kortom een voorbeeld van *town planning*, lijkt het. Maar Goes was in die tijd nog lang geen stad. Wel ontwikkelde het zich tot een prestedelijke kern, met in de veertiende eeuw een levendige handel en vrachtvaart en een weekmarkt die een centrale plaats op Zuid-Beveland innam. Dekker legt veel nadruk op deze gang van zaken en noemt slechts terloops een maatregel om ‘de koeien van den dorpe’ in geval van droogte van voldoende drinkwater te voorzien.

Op het eind van de dertiende eeuw raakte Goes’ ambachtsheren verwikkeld in de strubbelingen van Floris V met zijn Zeeuwse edelen, door Dekker helder beschreven, die uiteindelijk er toe leidden dat het ambacht deel werd van de apanage Beaumont/Blois en in

oorlog te verduidelijken. In dat verband weidt hij wel weer uit over de rol van de sollicitateur-militair bij de betaling van het leger, maar geeft hij geen goed inzicht in de (veel belangrijker) penibele situatie waarin het onbetrouwbare betaalgedrag van de overheid de kapiteins van de compagnieën bracht. Dit leidt tot de oppervlakkige en onjuiste vaststelling dat de fraude van de kapiteins toenam, naarmate de overheid meer geld in de oorlog investeerde. (425) Typerend is ook dat De Graaf deze conclusie trekt op een plaats waar die helemaal niet thuishoort, namelijk in een paragraaf over het moreel. Op meer plaatsen volgt De Graaf de invallende gedachte en blijkt hij niet in staat tot een gedisciplineerd, goed gestructureerd betoog. De algemene indruk die daardoor overblijft, is die van een studie met veel vaart, maar onvoldoende richting. Dat is jammer voor het vele enthousiaste werk dat aan het schrijven voorafging.

H. Amersfoort

C. Dekker, *Een schamele landstede. Geschiedenis van Goes tot aan de Satisfactie in 1577* (Goes: De koperen tuin, 2002, 631 blz., € 39,50, ISBN 90 76815 10 0).

‘Een schamele landstede’ noemde het stadsbestuur van Goes, in financiële moeilijkheden, de plaats in 1548, als motivering om uitstel te verkrijgen van een verplichte rentebetaling. De welvaart was er, na een periode van bloei in de tweede helft van de vijftiende eeuw, inderdaad sterk achteruitgegaan, de haven was nadat de vrachtvaart haar belang had verloren erg verwaarloosd en, zei men, slecht toegankelijk geworden. Vergeleken met Middelburg en Veere was Goes steeds een vrij kleine stad gebleven.

Aan het ontstaan en de ontwikkeling daarvan wijdde Dekker een forse monografie. Hij begint deze met een uiteenzetting van de geografische situatie van Zuid-Beveland en de ingewikkelde structuur van bestuur en rechtspraak (de positie van de ambachtsheren) – voor hem bekend terrein maar aangevuld en gecorrigeerd volgens inzichten die sinds zijn dissertatie van 1971 gewonnen werden. Goes begon als een nederzetting aan de mond van een kreek, de Korte Goes, die in de elfde eeuw werd afgedamd en een haventje vormde, waarna de rest van de kreek verzandde. Van de oudste geschiedenis van de plaats is weinig bekend, maar de schrijver reconstrueert de groei ervan binnen twee ‘hoofdwegen’ bezuiden de haven die in de twaalfde eeuw werd vergroot: de burcht van de ambachtsheren, die de oudste kerk stichtte zodat Goes een eigen parochie kon vormen, een markt aanlegde met bebouwing aan weerskanten, in de dertiende eeuw een ‘hal’ liet bouwen die als laken- en vleeshal diende, kortom een voorbeeld van *town planning*, lijkt het. Maar Goes was in die tijd nog lang geen stad. Wel ontwikkelde het zich tot een prestedelijke kern, met in de veertiende eeuw een levendige handel en vrachtvaart en een weekmarkt die een centrale plaats op Zuid-Beveland innam. Dekker legt veel nadruk op deze gang van zaken en noemt slechts terloops een maatregel om ‘de koeien van den dorpe’ in geval van droogte van voldoende drinkwater te voorzien.

Op het eind van de dertiende eeuw raakte Goes’ ambachtsheren verwikkeld in de strubbelingen van Floris V met zijn Zeeuwse edelen, door Dekker helder beschreven, die uiteindelijk er toe leidden dat het ambacht deel werd van de apanage Beaumont/Blois en in